

obavljali svoje zadatke. Ovim institucijama posebno je potrebna pomoć u osiguravanju prostora za smještaj i osiguravanju materijalnih sredstava za obnavljanje i popunjavanje svojih fondova.

Izdavanju pedagoške literature u slijedećem razdoblju treba prići više planski i dati mu veće značenje. Za izdavanje pedagoške literature treba sastaviti dugoročni program u čijoj bi izradi sudjelovale stručne i naučne institucije zainteresirane za razvitak studijskog i istraživačkog rada u oblasti odgoja i obrazovanja. Treba nastojati da se za izdavanje ove literature osiguraju dovoljna materijalna sredstva kako bi ta literatura postala dostupna svim prosvjetnim i naučnim radnicima i drugim zainteresiranim osobama.

5. Odbor je odlučio da s ovim zaključcima upozna zainteresirane institucije i da ih učini javnima.

PEDAGOŠKI RAM, XVII (1962) 7-8

Povijest pedagogije

261-273

STIJEPO KASTRAPELI
Dubrovnik

Pitanje školovanja Nikole Vida Gučetića (I)

(1549—1610)

U dvije enciklopedije u izdanju Leksikografskog zavoda i objavljeni su nedavno članci o dubrovačkom filozofu, pedagogu, i piscu Nikoli Vida Gučetiću. S obzirom na njegovo školovanje člancima nalazimo suprotne tvrdnje, a bez ikakova dokaza. O enciklopedija Leksikografskog zavoda, Tom III, kaže ukoliko: »Školovao se u Padovi i drugim gradovima Italije«, a »Enciklopedija Jugoslavije«, Tom III, kaže naprosto ovako: »Iako nikada nije putovao preko duge granica, on je u Italiji poznato ime«, što znači: da se nije školovao svoga rodnoga grada. Ova raznolikost mišljenja nameće pitanje školovanja, koje je značajno i za nj lično, jer je pokazao napredak umnog razvitka i obrazovanja, i za sam Dubrovnik, jer je pokazao puna tri vijeka prije na sebi, kako reče Tomazeo (1849) da »Dubrovčaninu ne treba iti izvan otadžbine, da postane genij, nego mu je da nasljeduje svoje«.¹

Pitanje o Gučetićevo školovanje, dakle, formulira se ovako: gdje on svoje obrazovanje dobio kod kuće u Dubrovniku i poglavito vlastitim trudom i nastojanjem ili se školovao izvan Dubrovnika kod vrsnih učitelja. Odgovor na to pitanje dobiva se temeljitom proučavanju dvaju historijskih dokumenata, koji potječu iz Gučetićeve doba: iz njegova suprotne tvrdnje, upravo onako kako je kazano i u spomenutim enciklopedijama kojima su izvori u pitanju Nikolina školovanja dokumenti. Mi ćemo te dokumente uzeti u razmatranje, evo ih:

1. Na kraju opsežnog Gučetićevo djela »Dello stato delle Repubbliche di Ragusa« kojemu su dodata i dva manja spisa, a koje je štampano u Veneciji kod Alda Manuzija 1591. god., dakle za dobrog života Nikolina, na početku napomena »A i Lettori. Benignissimi Lettori, se in questi Ragusa dello stato delle Repubbliche non arriverà l'autore per avventura, ma spero che derano gli elevati ingegni vostri, l'iscusarete, havendo questa città di Ragusa; che egli non mai vide le mura di Padova, nè di Bologna, nè di Bressa, nè d'alcun'altro studio famoso fuori della sua patria, fondata sopra il lido del mare, et sotto l'aspro Monte di Vargato; perchè più di trecento anni fa che di riprensione degno doverà sempre essere stimato, ha acquistato cognitione più in casa, con la propria industria, se

tore, che fouri con l'aiuto altrui: la qual onco meravigliosamente hà dimostrato fin'ora in più sue opere, che hà dato in luce, et che tuttavia manda«...

U prijevodu: »Čitaocima. Preblagi čitaoci, ako u ovim razgovorima o stanju država autor neće stići slučajno kamo žele uzvišeni vaši umovi, vi ćete ga ispričati uzimajući ovo u obzir: da on nije nikada vidio zidova Padove, ni Bolonje, inti ikakvog drugog slavnog učilišta izvan svoga grada, utemeljenog na visokoj obali mora i pod vrletnim brdom Brगतom; jer više divljenja dostojan nego prijekora trebat će uvijek da bude štovan, budući da je on ovo znanje postigao više kod kuće, vlastitom radinošću, bez učitelja, nego vani tuđom pomoći: koju je još dosad divno pokazao u više svojih djela, koja je objavio i koja neprestano objavljuje«...

Zatim se nabrajaju štampana Gučetićeve djela. Svršetak napomene ima osobiti značaj, pa ćemo ga donijeti kasnije.

Navedena napomena nalazi se na dvije stranice jednog nepaginiranog lista i pripisuje se Aldu Manuziju, izdavaču Gučetićeve djela. A sada prijedimo na drugi dokument.

2. Drugi historijski dokument o Gučetićeve školovanju potječe od talijanskog dominikanca Serafina Razzija, koji je, u nekoj misiji svoga reda, u Dubrovniku proveo dvije godine, od 1587—1589, gdje je uzgred sabrao izvjestan historijski i drugi materijal, iz kojega je proizašlo njegovo djelo »Storia di Raugia«, napisano poslije njegova odlaska iz Dubrovnika i štampano 1595. god. u Lucchi u Italiji. U trećoj knjizi Razzijeva djela nalazi se ovaj pasus o Gučetiću: »Il signor Niccolò Vito di Gozzi, gentil'huomo e giovane d'eccellente ingegno e letteratura, come quegli che più anni hà dato opera à gli studii in Padova, et altre città d'Italia, hà scritto egli ancora più opere, così nella latina come volgare e Toscana lingua, parte delle quali sono stampate in Venezia, e singolarmente sopra le Meteore d'Aristotele, e sopra l'Economica e governo della famiglia.«

U prijevodu: »Gospodin Nikola Vito Gozze, vlastelin i mlad čovjek izvrsnoga uma i obrazovanosti, kao onaj koji je više godina nastojao oko nauka u Padovi i drugim gradovima Italije, napisao je on još više djela kako na latinskome tako na narodnom i toskanskom jeziku, od kojih je jedan dio štampan u Veneciji, osobito o Meteorama Aristotelovim i o Ekonomiji i upravi obitelji.«²

Drugo ništa.

Kako se vidi, ova dva historijska dokumenta sadrže dvije sasvim suprotne tvrdnje, od kojih jedna mora sadržavati istinu: ili je Gučetić svoje veliko obrazovanje dobio u svome rodnom mjestu, u Dubrovniku, ili ga je dobio u tuđini, u Italiji — treće mogućnosti ne može biti. Ovom je napisu zadatak da u toj dilemi odredi koja je istinita.

Kroz tristo godina, od Gučetićeve smrti do 1910. god., svi koji su pisali o Gučetiću i smatrali potrebitim da istaknu njegovu vrsnoću, i u vezi s tim spominjali njegovo školovanje, svi su se oni držali Aldove napomene, nadodane na kraju spomenutog Gučetićeve djela: tako Serafin Cerva (1686—1758) u »Biblioteca Ragusina«, Tom III, i Frano Appendini (1768—1837) u svojim »Notizie storico-critiche sulla Antichità, Storia e Letteratura dei Ragusei« II, a po njima su se ravnali i svi naši pisci pedagoško-historijskih studija o Gučetiću. Aldovu napomenu citira i dr M. Vujić u svojoj studiji pod naslovom »Ekonomsko-politički pogledi Gu-

četićeve«, objavljenoj u »Brankovu kolu« 1900. god. i posebno. Za je i treba navesti što Appendini misli o Aldovoj napomeni. F tu napomenu, on kaže: »Ciascuno sa, quanto si debba apprezzare i di Aldo; ed infatti reca meraviglia, che il Gozze abbia potuto far di tante diverse cognizioni, e singolarmente in politica senza a messo il piede fuori del paese nativo.«⁴

U prijevodu: »Svak znade koliko se mora cijeniti sud Aldov izazivlje čuđenje da je Gozze mogao postići toliko različita z osobito u politici, a da nije nikada stavio nogu izvan rodnoga gra

I još je nešto zanimljivo, — Cerva i Appendini poznaju I »Storia di Raugia«, — to je prva štampana povijest Dubrovnika Gelčičevu izdanju poznaju je sigurno i drugi, pa potpuno ignorir zijeju tvrdnju o školovanju Gučetićeve.

Nakon tristo godina, prigodom 300-godišnjice Gučetićeve 1910. god., posumnjalo se u Aldovu tvrdnju na osnovu Razzijev sumnja potekla od dubrovačkog dominikanca A. Bačića, i to u mojih članaka o Gučetiću, objavljenih 1910. god. u zgrebačkom » (br. 50) i zadarskoj »Smotri dalmatinskoj« (br. 7), a napisanih u godišnjicu Nikoline smrti, u kojima sam i ja istakao Gučetićevo obrazovanje. Bačićevi članci su izašli u »Smotri«, a zatim su i složeni u knjižicu. Ne znam da li se Bačićevom argumentaci poslužio, pa je tako i ostalo do najnovijega vremena — da se i l tvrdnja i njena argumentacija ožive prigodom 350-godišnjice G smrti. Tomislav Cerovac pripremajući članak za tu godišnjicu : na ono što piše »Enciklopedija Leksikografskog zavoda«, pa ga je on — ovaj podatak potakao da »detaljnije istraži«, da li je tač da je Gučetić boravio i školovao se u Italiji«, a to ga je »istra dovelo do P. S. Razzija. Smatram da ga je dovelo preko knjižice A jer su pitanje Gučetićeve školovanja tretirali sasvim jednako, u se kazati — sasvim nekritički i jedan i drugi, i to naročito u tom prihvativši Razzijevu tvrdnju kao suštu istinu, bez ikakva is Aldovu odbili kao neistinitu. Zbog Razzijeve tvrdnje i njene a tacije, oni su u Aldovu tvrdnju naprosto posumnjali, njeno is zanemarili i izveli ovakve zaključke:

Brčić: »Iz ovoga Razzijeva svjedočanstva može se zaključ Nikola svoje nauke svršio u Italiji, te stoga nije ispravno opće i da Nikola nije nikada prekoračio granice svoje domovine.«⁶

Cerovac: »Na osnovu podataka koje sam iznio možemo zak su netačni podaci o Gučetićeve školovanju i naukovanju i da je Gučetić bio na školovanju u Italiji, kamo su odlazili na školovan dubrovački plemići«...

Mi ćemo kasnije razmotriti dokaze koji su Bačića i Cerova do ovih zaključaka, a sada ćemo preći na razmatranje Aldove kako je ona izražena u već citiranom dokumentu.

Izdavačka kuća Aldo u Veneciji osnovana je 1490. god. i r sa svojim princeps edicijama, prvim od svih grčkih i latinsk Osnovao ju je Aldo Manuzio (1449—1515) iz velike ljubavi prema vanju, uloživši sve svoje imanje u posao. Njegov sin Pavao (151 bio je štampar i veoma učen; njegovo pismo 12-god. dječaku il mladiću Gučetiću dokazuje, pored prijaznosti i dobrote prema čovjeku željnu nauke, i njegovu ljubav prema duhovnom napret

lov sin Aldo (1547—1597), vršnjak Gučetićeve, bio je štampar i pisac. Gučetić je bio prijatelj Pavlov i njegovog sina Alda i dopisivao se s njima. Naravno ovaj je Aldo štampano Gučetićevo djelo »Dello stato delle Repubbliche« i stavio na kraju onu napomenu »A i Lettori«. A sad razmislimo malo: Aldo tvrdi da Gučetić nije učio u Padovi, ni u Bolonji, niti u kojem drugom talijanskom gradu i tu tvrdnju stavlja na kraj znamenitog djela, u Dubrovniku i u Italiji poznatog pisca, u doba dok je on živ i u potpunosti muževnoj snazi, dok su živi njegovi vršnjaci u Dubrovniku, dok su vjerojatno živi i neki od njegovih učitelja ako je učio u Italiji, i dok su, u tom slučaju, živi i njegovi drugovi iz doba naukovanja — i ta tvrdnja može biti sumnjiva, lažna!... I ta laž postavljena u okvir znamenitog djela posvećenog papi Grguru XIV da ga prati u bijeli svijet! Čovjeku staje pamet i na samu pomisao. Neposredno ispred Aldove napomene, poslije glavnog djela i kraće radnje pod naslovom »Avvertimenti per coloro che governano gli stati«, nalazi se još jedna kraća radnja — »Apologia dell'Honor civile« — (»Obrana građanske časti«) u kojoj se dokazuje da je čast nagrada i plaća kreposti, što uostalom odjekuje i kroz njegovo glavno djelo i Gučetić bi dozvolio da se, kao ukras njegovih uzvišenih pogleda na moralnu vrijednost čovjeka, postavi, tobože njemu u čast i pohvalu, da nije učio u tuđini, nego sve sam po sebi bez učitelja! A on u posljednjoj manjoj radnji kaže: »... l'honneur non è dedicato nè a i beni della fortuna, nè a quei del corpo, nè meno alla Nobilità del sangue, ma alla sola virtù, quasi pegno et testimonianza di quella, come dice Calcedio Platonico.«

U prijevodu: »... čast nije namijenjena ni dobrima imetka, ni onima tijela, niti plemstvu po krvi, nego samo kreposti, kao залог i svjedočanstvo onoga, kako kaže Calcedio Platonico.« Na istom mjestu Gučetić pripovijeda kako je rimski konzul M. Marcello dao sagraditi dva hrama — hram kreposti i hram časti, jedan do drugoga, i to tako da se nije moglo ući u hram časti ako se nije prošlo kroz hram kreposti.

Neuviđanje ovoga momenta u jednoj raspravi o Gučetićeve školovanju, pokazuje u najmanju ruku veliki nemar u tretiranju toga pitanja. To se uglavnom odnosi na Alda, a sada da vidimo druge momente.

Gučetić piše svoje najglavnije djelo »O stanju država«, koje obuhvaća 408 stranica; piše ga u formi dijaloga, u formi razgovora sa svojim prijateljem Ranjinom; u razgovoru iskrsavaju uvijek nove misli; »Du choc des opinions jaillit la lumière« — Iz sudara misli izbija svjetlost«, kaže francuska poslovice; a to se dešava i kad čovjek u dijalogu razmišlja i raspravlja. U toku toga rada u njegovoj pameti vrve nebrojene misli iz lektire slavni starih i modernih autora — njih 86 nanizano je na prvom listu knjige — pa se razređuju i postepeno utjelovljuju u njegovu umnu tvorevinu, a nikada i nigdje da se pojavi ime nekog vrsnog učitelja iz Padove ili iz kojeg drugog talijanskog grada, kojih je bilo u obilju u vrijeme *Preporoda*, niti da se koja njihova osobita misao probije u pero pišćevo; a kod njih je postigao »eccellente ingegno e letteratura«, zaista čudnovato, ako je Gučetić učio u Italiji, kako tvrdi Razzi. Takvih uspomena ne nalazimo ni u drugim poznatim njegovim djelima. Kad bi čovjek nešto takvog htio i hotimično da propusti, ne bi mogao, skliznulo bi mu se s jezika. Ignorirati svoja učilišta i svoje učitelje, kojima se duguje umni razvitak i naobrazba, to bi bilo i nelijepo i nečasno. Uostalom, svi koji su učili u Padovi ili u kojem drugom znamenitom talijanskom gradu,

ponosili su se time, jer su osobito u doba *Preporoda* talijanska učilišta centri više opće obrazovanosti za svu Evropu. Po mome mišljenju je dobar dokaz za Aldovu tvrdnju; on proizlazi iz samog djela Gučetića. Međutim, drugi još bolji dokaz za istinitost Aldove tvrdnje nalazimo u završetku djela, u tekstu njegovu, na kraju osmog dana razgovora završetak glasi ovako:

»Hor sia posto qui il fine a' nostri ragionamenti, Honorati Cavalieri, strettamente pregandovi, che dove da me in questi ragionare non sia stato detto, quanto alcun altro desiderar potevo: suo giudicio, et sapere supplir voglia; poi che da me tanto s'è fatto ho saputo, et potuto, e resti ogni uno contento nella mia honora publica, del frutto, che la mia debole pianta ha fatto nel suo giardino, che da altri venghi prodotto migliore, me se reuscirà, come spero seguire, per li pellegrini loro ingegni, io porterò in ciò vanto, e honorati compatriotti habbia io spinto a sì honorate imprese priego, e sempre pregar voglio, che mettano ogni loro cura, et og nel coltivar bene le tenere piante, se bramano di vedere sempre honorata la Republica loro.«

U prijevodu: »Sada neka bude kraj našim razgovorima, čast dine viteže, ukratko moleći Vas, da gdje u ovome našem razgovoru moje strane nije bilo kazano koliko neko drugi mogaše željeti, ne razborom i znanjem izvoli nadopuniti; jer sa moje strane toliko: koliko sam znao i mogao, i neka bude svak zadovoljan u mojoj Republici plodom koji je moja slaba stabljika donijela u njegovu dok od drugih bude proizveden bolji, ali ako uspije, kako se nam imalo slijediti prema rijetkim njihovim duhovnim svojstvima tome imati slavu da sam svoje poštovane sugrađane ja potaknuo časne pothvate, koje molim i uvijek ću moliti, da ulože svu svoju i sve nastojanje u dobro odgajanje nježnih biljki, ako žele da vi sigurnom i poštovanom svoju Republiku.«

Poređenjem ovog završetka Gučetićeve djela s početkom Aldove napomene, dolazimo do konstatacije da oni znače upravo jednu stvar: U završetku pisac moli svoje čitaoce sugrađane da ga opravdaju njegovo djelo ne bude odgovorilo nečijim željama, a Aldo ni napomene moli čitaoce uopće, a kasnije ćemo vidjeti na svršetku napomene da on misli na čitaoce — strance, da autora ispričaju, da djelo ne bude odgovorilo visokim koncepcijama njihova umu. Zatim obojica kažu zašto, Gučetić figurativno: jer je plod pruža dala njegova slaba stabljika u domaćem vrtu, a Aldo figurativno: jer autor nije vidio zidova ni Padove, ni Bolonje, drugog učilišta u Italiji, nego je sve naučio sam po sebi u svom Dubrovniku; slaba stabljika, jer nije imala pogodne uvjete za razvijanje dobro tlo i vlagu, svjetlost i toplinu, nije pohađao slavna učilišta, niti predavanja vrsnih učitelja, nego je učio sam po sebi kod kuće napomena u svom početku nije ništa drugo nego eksplikacija C figure u završetku djela. Stoga se čini da je Aldo iz toga završetka sugestiju za svoju napomenu, bilo da je tu napomenu on napisao u uputstvu samog Gučetića, i to zbog osobitog razloga, kako ćemo kasnije.

Navedeni razlozi utvrđuju u punoj mjeri vjerodostojnost i Aldove tvrdnje u pogledu Gučetićeve obrazovanja, pa bismo mo

iz vida tvrdnju Razzijevu, kako su to uradili Cerva i Appendini i drugi; ali u smislu našeg zadatka to nećemo uraditi, nego ćemo je uzeti u temeljito razmatranje ispitujući naročito Bačićeve i Cerovčeve dokaze, koji su ih doveli do uvjerenja o njenoj vjerodostojnosti i istinitosti.

U toku razmišljanja o dvije suprotne tvrdnje o Gučetićeve školovanju sinula mi je misao ne bi li se Razzijeva rečenica »... come quegli che più anni a dato opera ...« »kao onaj koji je više godina nastojao« ... mogla tumačiti na dva načina, naime atributivno i komparativno. U atributivnom značenju imali bismo bližu oznaku Gučetićeve izvrsnog uma i naobraženosti i trebalo bi je, prevesti: kao (noti) onaj« ... a u značenju komparativnom kao poređenje toga uma i naobraženosti s umom i naobraženosti nekoga drugoga, koji je više godina učio u Italiji, i tada bi prema drugom značenju talijanskog veznika »come« — »a guisa di, in guisa di« trebalo prevesti: »poput onoga, na način onoga koji je« ... U ovom drugom značenju umetnuta rečenica sadržavala bi tvrdnju koja ne bi bila u suprotnosti s tvrdnjom Aldovom. Ne poznavajući talijanski jezik koliko treba, a osobito stil šesnaestoga stoljeća, — »del seicento«, obratio sam se Rektoratu Padovanskog sveučilišta s molbom, da bi mi dobrohotno rastumačili Razzijev pasus o Gučetiću. U pismu sam izložio o čemu se radi, navodeći i Aldovu i Razzijevu tvrdnju. Obratio sam se tom Univerzitetu, jer se u sporu na prvom mjestu spominje Padova. Kroz par dana dobio sam odgovor, prvo dopisnicu, pa pismo od nama dobro poznatog i vrlo cijenjenog talijanskog slavista profesora Artura Kronje (Cronia), koji mi kao šef »Istituto Slavenske filologije« — »Istituto di Filologia Slava« saopćava, da prema mišljenju njegovih kolega profesora talijanskog jezika i literature »il passo di Serafino Razzi sul Gozze afferma che questi è stato a Padova« — »pasus Serafina Razzija o Gozzi tvrdi da je ovaj bio u Padovi«. To kompletno mišljenje treba poštovati i prema njemu postupiti. Ali u pismu dobroga profesora Kronje ima nešto zanimljivije i važnije, što treba osobito istaknuti.

Razumjevši o čemu se radi, uslužni profesor uložio je svoje nastojanje da i sa svoje strane pridonese rješenju postavljenog pitanja o Gučetićeve školovanju. Piše mi: »Per maggiore sicurezza io ho voluto consultare i nostri Archivi e mi risultò che il Gozze non si è laureato a Padova, questo è certo. Non saprei dirle se egli abbia studiato a Padova o abbia frequentato l'Università perchè ci mancano oggi gli atti di immatricolazione degli studenti. Abbiamo gli atti solo dei laureati«. U prijevodu: »Za veću sigurnost htio sam da pregledam naše Arhive, i ustanovio sam da Gozze nije dobio laureat u Padovi, ovo je sigurno. Ne bih Vam znao kazati da li je on učio u Padovi ili polazio Univerzitet, jer sada nemamo akte o upisu studenata. Imamo samo akte onih koji su dobili laureat.« I onda dobri gospodin zaključuje: »E allora, chi ha ragione: Aldo o Razzi? Bog ti ga zno! Io darei regione a Aldo, ma Voi fate vobis. E buon lavoro.« — »A onda ko ima pravo: Aldo o Razzi? Bog ti ga zno! Ja bih dao pravo Aldu, ali Vi radite na vašu. I želim uspjeh.« Kako je slatko ono Kronjino: »Bog ti ga zno!«

I ovim putem izrazujem najveću zahvalnost gosp. Kronji za učinjenu uslugu. Sada pođimo dalje.

Dakle Razzijev dokument sadrži tvrdnju da je Nikola Vi (Gučetić) više godina učio u Padovi i drugim talijanskim gradovima tvrdnju trebalo bi dokazati. Ali najprije da čujemo sud o Razzije uopće.

Razzi je svoju »Storia di Raugia« napisao po povratku u Itali do 1595. god., pa je i štampana 1595. god. u Lucchi. Pisao je prer škama koje je ponio sobom iz Dubrovnika, koliko iz rukopisa A1 Ranjine, toliko iz usmeno sabranih podataka. Kako niti ruko usmena obavještenja nisu bili kritički, tako je u Razzijevoj povij brovnika moralo biti i pogrešaka i nedostataka. U predgovoru C izdanja Razzijeve »La storia di Ragusa« od 1903. god. čitamo ovo più necessaria era questa pubblicazione, dal momento che tr d'uno straniero alle cose di Ragusa, d'uno anzi che non aveva nè nè il mezzo di penetrar nella ragione delle cose, era impossibile c si contradicesse, accettando ciecamente quanto gli veniva afferri più autorevoli personaggi del paese.«⁹ U prijevodu: »I toliko je potrebna ova publikacija od časa kad se tu radilo o nekome kome dubrovačke stvari, dapače nekome koji nije imao ni vremena ni s da prodre u suštinu stvari; bijaše nemoguće da on ne upadne u dikciju primajući slijepo što mu je bilo potvrđivano od najp osoba mjesta.«

Prije toga Appendini bijaše napisao o Razzijevoj povijesti Du ovako: »Quindi nei primi secoli della sua storia è meritamente d'inesattezza, o parli delle cose Ragusee, o di quelle dei popoli U prijevodu: »Stoga, u prvim vijekovima njegove povijesti, s pr koren zbog netočnosti kad je govorio o stvarima dubrovačkim ili susjednih krajeva.«

Navedena mišljenja ne bi mogla da tangiraju i Razzijevu t Gučetićeve školovanju, ali nam daju uvid u uvjete i način Razzij na djelu »Storia di Raugia«. A sad pođimo naprijed.

Vjerodostojnost Razzijeva svjedočanstva o Gučetićeve škole Italiji osniva se na pretpostavci njihova osobnog poznanstva i p stva, po čemu, kako A. Bačić misli, — »Razzi je dakle bio u s bude dobro obavješćen o životu Nikolinu, da upozna gdje je mlad veo i nauke svršio.«¹¹ Tu pretpostavku utvrđuju i Bačić i Cerova dokazima, koje navodimo:

1. — što je Gučetić u svome djelu »Dello stato delle Republi str. 288, u vezi s razlaganjem, kako treba postupati s tiranima a zakonitim vladarima, na osobiti način spomenuo Razzija i njego ovim riječima: »... è particolarmente è stato dichiarato con m trina dal Reverendo Rafael Razzi Fiorentino da me molto amato suo bel trattato di cento di coscienza: caso 41« — »... i naročit izloženo sa mnogo učenosti, od časnog Rafaela Razzija kojega mno u onoj njegovoj lijepoj raspravi o stotinu slučajeva savjesti: sluč:

2. — što je Gučetić Razziju, kad je ovaj boravio 1587—9. Dubrovniku, darovao svoje djelo »Commentaria in sermonem / substantia orbis«, koje je ovaj na polasku iz Dubrovnika darovac Dominikanskog manastira Fr. Benedetto, a ova darivanja zabilj rukom Razzijevom na samoj knjizi, koja se nalazi u Biblioteci t nastira.¹²

Na redu je da se ti dokazi ispituju i ustanovi njihova dokazna vrijednost.

Ad 1. Prema »Enciclopedia italiana« neki pisac Rafael Razzi nije niti postojao, a prema P. Lod. Ferretti, d. P. djelo »Cento casi di coscienza« napisao je Serafin Razzi.¹³ Znači da je Gučetić pogrešno napisao ime *Rafael* mjesto *Serafin*, a iz toga slijedi da se u doba postanka te pogreške, a to je bilo prije Razzijeva dolaska u Dubrovnik, Gučetić i Razzi nijesu osobno poznavali niti bili prijatelji, jer da je bilo tako, do pogreške ne bi bilo moglo doći, to manje što bi osobno poznanstvo i prijateljstvo njihovo moralo biti starijeg datuma; a gdje i kako je, recimo, postalo? Ser. Razzi se rodio 1531. god., a fratarsko odijelo obukao je 1549. god., upravo kad se Gučetić rodio; niže redove primio je 1551. god. Do svoga određenja i polaska u Dubrovnik on je svakako živio u samostanima i bavio se naukama, a osobito teološkim. Da se s Gučetićem i imalo poznao dok je ovaj, pretpostavimo, učio na nekom talijanskom učilištu, to bi u Razzijevu dokumentu bilo došlo do izražaja, a i kod Gučetića na spomenutom mjestu u »Dello stato«... Nego, izgleda da je ono »da me molto amato« Gučetićevo zavelo na misao o njihovu osobnom poznanstvu i prijateljstvu prije Razzijeva dolaska u Dubrovnik; međutim, rečenica se ne smije shvatiti kao da je upravljena na *znanca* i *prijatelja*, nego na *pisca* djela, u kojemu je došao do najjačeg izražaja moralni zakon, što je bilo u najvećoj harmoniji s idejama Gučetićevim uopće, a u pisanju »O stanju države« napose. Uostalom, ta fraza kao da je Gučetiću prirođena za sve slične slučajeve. Eno, odmah na prvoj stranici djela »Dello stato«... kad započinje pisati i sjeća se razgovora s Ranjinom, on o njemu kaže: »... e da me molto amato per le segnalate virtù, che l'animo suo nobilissimo adornano, e per altre sue rare qualità... »... kojega mnogo volim zbog odličnih vrлина, koje ukrašuju njegov najplemenitiji duh i zbog drugih rijetkih svojstava...« Da, — kako je moglo doći do zamjene imena — vrlo lako: Gučetić je bio pročitao knjigu »Cento casi«... (izašla 1578. god.) i spremio je među ostale; u toku razvijanja svoje koncepcije i pisanja sjetio se djela Razzijeva djela i po nekoj sličnosti imena *Rafael* i *Serafin* nametnulo se jedno mjesto drugoga — obična psihička pojava kad se neko ime samo jednom pročita ili čuje.

Iz ovoga izlaganja proizlazi očividno da slučaj spominjanja Razzija i njegova djela »Cento casi«... u Gučetićevo »Dello stato delle Repubbliche« nema nikakve dokazne vrijednosti u pogledu njihova osobnog poznanstva i prijateljstva, niti da je postojalo prije Razzijeva dolaska u Dubrovnik; ono je moglo da se razvije i to u nekoj ograničenoj mjeri tek za Razzijeva boravka u tom našem gradu.

Ad 2. Gučetić i Razzi upoznali su se u Dubrovniku; da li je to bilo odmah po Razzijevu dolasku 1587. ili 1588. god., ili tek 1589, to je teško odrediti; ali u svakom slučaju to poznanstvo nije bilo toliko duboko da obuhvati predmete na kojima je Gučetić upravo radio, jer da su razgovarali o njegovu »Dello stato«..., on bi se sjetio da je pogriješio i bio bi pogrešku ispravio, jer je djelo bilo kod njega još u rukopisu. Ni Gučetić ni Razzi nisu imali vremena za sastanke i razgovore u kojima bi se njihovo poznanstvo proširilo i obratilo u prijateljstvo, koje bi Gučetić dalo podsticaj da Razziju daje obavještenja gdje je svoju mladost proveo i nauke učio. Za nešto takvo, prijateljstvo treba da prijeđe u intimnost. Stoga, da

bismo mogli stvoriti sud o dokaznoj vrijednosti činjenice što svoje djelo »Commentaria«... darovao Razziju, treba ispitati u zijeve i Gučetićeve, pa i sam značaj djela, koje je bilo darovano sti toga darivanja.

Razzi je došao u Dubrovnik s važnim zadatkom, naime da kanskom samostanu uspostavi red i izravna nesuglasice, jer su bili osjetili utjecaji reformacije, čije su se ideje širile Evropom prepiraka i svađe između braće i odstupanja od crkvenog učenja Senat zatražio od nadležnih faktora intervenciju, pa je bio po: prije rekosmo, pater Serafin Razzi. On je u Dubrovniku probor godine, od 27. X 1587. do jeseni 1589. Svoj je zadatak izvršio na stvo Senata i klera. Uživao je veliki ugled, pa je neko vrijeme v crkvenu funkciju vikara u Dubrovačkoj crkvi. Prije smo spom govo zanimanje za prošlost i suvremenost Dubrovnika, a sve zaj žilo mu je dosta posla. Ovaj drugi dio njegova zanimanja ogleda govoj »Storia di Raugia«. A sada da vidimo kako je bilo s Guč vrijeme Razzijeva boravka.

Posvetu svoga djela »Governo della famiglia (jednom svo: Gozze) piše Gučetić 1. I 1589. god. u svojoj vili u Trstenom, a datumom »Da Ragusa« piše Posvetu svojih »Discorsi della p papi Sikstu V.

Prvo od ta dva djela, možemo sigurno reći, napisano je n: prije tog datuma, dakle 1587. i 1588. god., a možda se bavio i drug jem se dodiruju teološka pitanja, koja je bio uzбудio protestantiz vremenom.¹⁴ Da je malo prije bio završio »Dello stato delle Repu da ga je zadržao dok napiše »Governo della famiglia«, to čitamo baš ove knjige. Gučetić je svoja, 1. I 1589, datirana djela odmah u Veneciju, gdje su kod Alda iste godine i štampana. Iz ovoga za da je Gučetić sasvim malo dolazio u Dubrovnik i da se zadržavao i tišini u svojoj vili u Trstenom radeći na svojim djelima. U poč »Dello stato«... kaže Gučetić o samoći ovo: »...oggidi chiunque vivere in questo mondo deve con ogni diligenza porre studio di in solitudine con gl'innocenti; poiche questo nostro corrotto sec nuto a noia a'buoni et a i tristi in piacere«... »... dandanas koge živi na ovom svijetu mora sa svom marljivošću da uloži nastoja nađe u samoći sa nedužnim, jer je ovaj naš pokvareni vijek dosadu dobrima, a na uživanje zlima«... Stoga se malo vidao u Sagovornik njegov Ranjina, bijaše primijetio: »...voi di rado v vedere alli vostri amici, se ben molti Vi bramano e vedere, et u se rijetko dadete vidjeti Vašim prijateljima, premda mnogi žele vide i čuju.«¹⁵ I zbilja, prema spisku službi koje je obavljao Guče god. nije vršio nikakvu, a u 1588, zabilježena je neznatna.¹⁶

1589 god. nakon što je otpremio spomenuta djela u Veneciju dugog napornog duhovnog rada, Gučetić će osjetiti potrebu i odr društva, pa će te godine češće dolaziti u grad, to više, što se možd je spremala njegova kandidatura za rektora Republike, na koji podignut u oktobru iste godine. Kao kandidat on je morao doći i vezu s Razzijem, vikarom Dubrovačke crkve, a možda se to zbil Gučetić je uživao veliki ugled kod Senata i plemstva uopće, a v. i kod svećenstva, pa je Razzi u tim krugovima mogao čuti dobre Gučetićevoj naobrazbi i o djelima koja je napisao ili uvijek piš:

jatno je on čuo i za Gučetićeve »Commentaria«, pa se i zainteresirao za njih. Pariski univerzitet osudio je Averroesov komentar Aristotelove fizike i njegovu primjenu na kršćanska učenja, 1519. god. osudio ga je i papa Leon X, a sada jedan mladi Dubrovčanin uskršava Averroesa! Zasluzuje da se ga upozna i da se vidi to njegovo djelo, jer izgleda da ga ni Razzi ni dominikanci nijesu imali i poznavali. Čini se da je i sam Gučetić shvaćao da je stvar osjetljiva. On je djelo napisao u svojoj 21. godini, a štampao ga tek 1580, pa ni onda nije mario da ga dade u javnost, i na nj je kritički gledao. Bačić u svojoj radnji o Gučetiću donosi dvije rečenice iz njegova djela »Sopra le Metheore d'Aristotele« u kojima se to očito vidi. Razgovaraju on i Monaldi. Ovaj kaže: »Mi ricordo haver visto in quei vostri Commenti sopra il sermone de Substantia Orbis, che della Galaxia seguite l'opinione d'Alberto«, na što će Gozze: »Vi dirò, allora sono stato giovane di ventun'anno, quando feci quei Commenti et ancor non havevo«. ¹⁷ ... U prijevodu: Monaldi: »Sjećam se da sam vidio u onim Vašim Komentima o besjedi o biću kruga, da upogled Galaksije slijedite mišljenje Albertovo«. — Gozze: »Reći ću Vam, onda sam bio mlad od 21 godine, kada sam pravio one Komete i još nijesam imao«. ... Šteta što Gozze nije dovršio rečenicu, ili Bačić nije dovršio citat. Datum *Posvete* 15. VII 1582, kao da potvrđuje moje mišljenje da se Gučetić ustručavao raspacati svoja »Commentaria«; za njih su znali samo njegovi bliži prijatelji. A sada je red da i o Averroesu i njegovu djelu nešto čujemo.

Arap su bili donijeli s sobom grčku filozofiju u Španiju, odakle je ona brzo prešla u Francusku, gdje su je kršćanski učitelji upoznali. Najslavniji arapski filozof bio je Ibn Rošd, zvan Averroes (1126—1198), rodom iz Kordove; o njemu je Dante kazao: »che il gran comento feo«, — »Koji je učinio veliki komentar«. ¹⁸ Stavio ga je kao nekrštena u Limb među najslavnije mislioce staroga vijeka, a bio bi ga inače uvrstio među najslavnije teologe na sunce u krug od dvanaest pored sv. Tome Akvinskoga, kao i Sigera od Brabanta. (1283). ¹⁹ ... Tako je Aristotelova filozofija postala temeljem teologije, a Averroesov komentar pravi putokaz u njoj. To je bila zasluga Alberta Velikoga — Albertus Magnus (Albert v. Vollstädt, 1193—1280), kojega se držao naš Gučetić u svojim Komentarima. O Albertu Velikome kaže historija filozofije ovo: »... ist der erste Scholastiker, der die gesamte aristotelische Philosophie in systematischer Ordnung unter durchgängiger Mitberücksichtigung arabischer Kommentatoren reproduziert und im Sinne des kirchlichen Dogmas umgebildet hat.« ²⁰ U prijevodu: »Prvi je skolastik, koji je cjelokupnu aristotelisku filozofiju reproducirao u sistematskom redu sa sveopćim uvažavanjem arapskih komentatora i preobrazio u smislu crkvenog dogmata.« Ali su se arapski filozofi u toku vremena rijedili, dočim su se kršćanski teolozi množili i dobivali prevagu. O arapskom utjecaju na teologiju, historija religija kaže slijedeće: »Ils y furent aidés, surtout par Averroès, dont l'oeuvre resté en marge de l'évolution chrétienne jusqu'à la Renaissance, comme un guide le long du chemin: un guide plus libre et un peu dangereux vers une sorte de matérialisme panthéiste, qui, de Siger de Brabant, grandit jusqu'à Pomponazzi et qui double le christianisme officiel pendant deux ou trois siècles.« ²¹ U prijevodu: »Bili su pomognuti osobito Averroesom, čije je djelo uzastopce pratilo kršćansku evoluciju sve do renesanse kao vođa duž puta: vođa slobodniji i ponešto pogibeljan prema nekoj vrsti panteističkog materijalizma, što je rastao od Sigera od Brabanta, do Pomponacija i koji je podvostručio služ-

beno kršćanstvo kroz dva ili tri vijeka.« U kršćanstvu se bilo mišljenje da po dogmama nešto može biti istinito, a po razumbar nedokazivo (Pomponazzi, 1462—1530). ²²

Možemo zaključiti: s obzirom na značaj Averroesova tumačenja fizike i na uticaj toga tumačenja na razvitak skolastikizma što je to tumačenje u krajnjoj liniji unosilo materijalističke ističke misli u kršćansko učenje, pa ga je Crkva početkom XVI v. dila; s obzirom na to što je Gučetić povodeći se za Albertom Velikim roesovo tumačenje do u tančine oživljavao, a to je bilo mladenačanje, koje je on kasnije u zrelim godinama smatrao pogrešnim, rom na sve to darivanje Gučetićevih »Commentaria« nije moglo iz poznanstva i prijateljstva niti iz neke želje autorove da se striziju svojim djelom predstavi i tako njegovom vrijednošću istakne to darivanje moglo proisteći samo iz Razzijeve želje da to djelo, je nešto čuo, upozna, pa je upoznavši se s Gučetićem i imajući s zofske razgovore tu želju i izrazio, a Gučetić mu je želji i. Možda je on i Razziju kao i Monaldiju kazao: mlade godine, ml Svakako, koliko iz toga djela, toliko više iz razgovora koje su čovjeka vodili, Razzi je mogao da utvrdi da je Gučetić »d'ecce gegno e letteratura«.

Kako se vidi, o osobnom poznanstvu Razzija s Gučetićem biti sumnje, ali se ne može ništa kazati o prijateljstvu koje bi iznanstva bilo moglo razviti između njih, osim srdačne simpatije očituje i u one dvije navedene riječi.

Ne može se poreći da u učenom razgovoru koji se poveo između zija i Gučetića u vezi s »Komentarima« nije moglo doći do riječi učilištima i vrsnim učiteljima u Italiji onoga doba, ali da bi Razzi Gučetića tražio obavještenja o njegovu školovanju ili da bi Gučetić svojoj inicijativi takova obavještenja davao, da bi kazao da je »na« učio »u Padovi i drugim talijanskim gradovima«, to negira i ma Razzijeve tvrdnje, jer Gučetić ne bi bio kazao »više godina« gim gradovima Italije«, nego bi kazao broj godina i imenovao m što je imenovana i Padova. Forma Razzijeve tvrdnje o Gučetiće vanju je općenite prirode, kao onoga koji nije o tome tačno ob

Prema svemu što smo izložili s obzirom na poznanstvo i pri Razzijevo i Gučetićevo i na dva tobožnja svjedočanstva o tom po i prijateljstvu, možemo kazati: da vjerodostojnost Razzijeve tvrd: četićevo školovanju u Italiji nema dokaza i da Bačićev, odnosno zaključak u tom pogledu nema temelja, i da ga stoga treba odbac

Opet, ma što se pretpostavljalo o sadržini Gučetićeve i eventualnog naučnog razgovora, ima generalni, odlučujući dokaz četić nije niti Razziju niti ikome drugome mogao kazati da je sv vanje postigao u Italiji, a taj dokaz pruža sam Gučetić.

Početkom 1589. god. on je svoje djelo »Governo della famiglia u Veneciju Aldu da ga štampa. Dopršio je rukopis »Dello si Republiche«, i on misli na nj — kad se štampa ono, doći će na i On ga još jednom pregledava i priprema za put. On će ga popratom svome izdavaču i prijatelju. Na kraju svoga djela on se skromnosti opravdao svojim sugrađanima čitaocima, ako se nađ gov rad ne odgovara očekivanjima, rekavši figurativno, da je to: što je on svoje obrazovanje dobio kod kuće sam po sebi, a nije

slavnim učilištima kod vrsnih učitelja u Italiji, kako je onda bio običaj; a u svom pismu Aldu dat će sugestiju da ga on ispriča sa svoje strane pred svjetskom obrazovanom publikom i da kaže kakvo je bilo njegovo školovanje zapravo i gdje ga je postigao, da nabroji i objavljena djela njegova, i da kaže još drugih stvari, koje ćemo odmah vidjeti. Kakva je ta sugestija bila, da li u formi žaljenja na svoje neprijatelje ili kao izričita želja, to nećemo nagađati. Svršetak Aldove napomene opravdava pretpostavku sugestije u rečenom smislu. Sada, ako je ovo bilo ovako, a nije moglo biti drukčije, kako bi se dalo zamisliti, da bi Gučetić mogao kazati Razziju da je svoje školovanje svršio u Italiji, kako hoće Bačić, a po njemu i Cerovac?! Isključeno. Njih je na takav zaključak dovelo nekritičko postupanje s Aldovom napomenom napuštajući je potpuno iz vida u svom ispitivanju pitanja o Gučetićevoj školovanju. Da vidimo sada često spominjani završetak Aldove napomene na kraju Gučetićeve djela »Dello stato«...

Pošto je ispričao autora i kazao način i mjesto njegova školovanja, Aldo je nabrojio njegova djela, pa je obraćajući se čitaocima nastavio ovako: »... però siate avvertiti nel leggere i libri di questo Nobile Dalmata, al quale tuttavia alcuni de i suoi più ignoranti compatriotti cercano detrare, più per malitia, che per scientia, se per avventure qualche cosa poco vi sodisfacesse, à volere iscusarlo, et più tosto di esso miravigliarvi come discreti, letterati, et giudiciosi, che assentire a gl'ignorantoni et maligni, che lo ripprendono.« U prijevodu: »... zato budite na oprezu čitajući knjige ovog plemića Dalmatinca, kojega ipak neki od najneukijih sugrađana gledaju da omalovaže više od zlobe nego od znanja; ako bi vas slučajno koja stvar malo zadovoljila, izvolite ga ispričati, i radije mu se diviti kao razboriti, učeni i uvidavni ljudi, nego da pristanete uz glupane i zlobnike, koji ga prekoračaju.«

Tko su bili »ignorantoni et maligni« — »glupani i zlobnici«, na to je pitanje teško odgovoriti, ali je značajno što Aldova napomena nije došla, npr., u djelu Gučetićevoj »Governo della famiglia« 1589. god., nego tek dvije godine poslije odlaska Razzijeva iz Dubrovnika, 1591. god., kao da se znalo ili slutilo da se možda o Gučetiću pred Razzijem lažno govorilo u Dubrovniku, pa da bi to Razzi na neki način mogao prenijeti dalje. Razzijev pasus o Gučetiću u »Storia di Ragusa« pokazuje odlično mišljenje, a da li je tvrdnja o školovanju u Italiji potekla na neki zlobni način od Gučetićevih neprijatelja u Dubrovniku, ili bona fide od prijatelja zbog Gučetićeve izvrsnosti, to je teško kazati. Uostalom, mogla se u času pisanja poslije 5—6 godina Razziju sama po sebi nametnuti misao da je svoj visoki umni razvitak i naobraženost Gučetić mogao postići samo na talijanskim učilištima i kod vrsnih učitelja, gdje su se i mnogi drugi, ne samo Dubrovčani nego i Evropljani uopće, školovali i postajali slavni; nije mu mogla nikako nadoći misao da je Gučetić sve to postigao kod kuće i sam po sebi autodidaktskim putem, jer sigurno nikada i nigdje nije susretao takvih samouka niti među duhovnim niti među svjetovnim osobama.

Došli smo na kraj razmatranja dvaju historijskih dokumenata o školovanju Nikole Vida Gučetića. U toku toga razmatranja utvrdilo se da je dokument koji potječe od Alda Manuzia, Gučetićevog izdavača, a koji se nalazi kao napomena »A i Lettori« na kraju Gučetićeve djela »Dello stato delle Repubbliche«, izvan svake sumnje i da je Aldova tvrdnja da Gučetić nije učio u Italiji, nego sam po sebi kod svoje kuće u Dubrovniku, istinita, jer je osnovana na najsigurnijim postavkama, dočim da suprotna

tvrdnja P. Serafina Razzija u njegovu djelu »Storia di Ragusa«, je Gučetić više godina nastojao oko nauke u Padovi i u drugim gradovima, ne samo da nije osnovana na temeljitim razlozima, nego da je proizašla ili iz sumnjivog, odnosno nedužnog, izvora ili iz ključa samog Razzija.

¹ Vicko Adamović: »Građa za historiju dubrovačke pedagogije«, kn.

² P. Serafin Razzi: »La storia di Ragusa«, izdanje prof. Gelčića, 19.

³ Cervin autograf na latinskom jeziku nalazi se u Dominikanskoj Dubrovniku; djelo nije objavljeno u štampi.

⁴ Fr. M. Appendini: »Notizie storico-critiche«, Tom I, Capo VI: »Illi Ragusei«, str. 68.

⁵ Tomislav Cerovac: »Dubrovački humanist Nikola Gučetić i njegovo djelo »Uprava porodice«; Pedagoški rad XV, sv. 9—10, 1960, str. 354.

⁶ O. A. Bačić »Nikola Gučetić (Gozze) — 1610—1910«, str. 8.

⁷ T. Cerovac: cit. čl., str. 354.

⁸ Fr. M. Appendini: cit. dj., str. 67; potanko o pismu Pavla Manuzij — Cerovac na str. 354, b. 3, cit. čl. pogrešno kaže da je Pavao bio sin s kojim je Gučetić kao i s Pavlom prijateljevao; kako smo vidjeli, Pavao toga Alda, a Pavlov otac Aldo, osnovatelj štamparije u Veneciji, bio je nego se Gučetić i rodio. Hod Cerovca ima i drugih kurioznih pogrešaka.

⁹ P. Ser. Razzi: »La storia di Ragusa«, izd. prof. Gelčića, 1903, str. L.

¹⁰ Fr. M. Appendini: cit. dj., str. 10.

¹¹ O. A. Bačić: cit. dj., str. 7.

¹² O. A. Bačić: cit. dj., str. 6.

¹³ P. Lod. Ferretti: »Fra Serafino Razzi (1531—1611); izašlo 1578 i 1581. Vidi: Bačić: cit. dj., str. 7, b. 1.

¹⁴ O. A. Bačić: cit. dj., str. 13.

¹⁵ Nicolò Vito di Gozzi: »Dello stato delle Repubbliche«, str. 2.

¹⁶ O. A. Bačić: cit. dj., str. 10—11, b. 2.

¹⁷ O. A. Bačić: cit. dj., str. 12., b. 2. Posveta Cvijeti Zuzzeri 15. VII.

¹⁸ Dante Alighieri: »La Divina Commedia« — Inferno, IV, st. 144.

¹⁹ Dante Alighieri: »La Divina Commedia« — Paradiso, X, st. 136—137.

²⁰ Dr. Albert Schweigler: »Geschichte der Philosophie — im Umriss«.

²¹ Denis Saurat: »Histoire des Religions«, str. 311.

²² Dr. A. Schweigler: cit. dj., str. 214.